

IDEGEN ÉS ELLENSÉG: MEGFONTOLÁSOK CARL SCHMITT NYOMÁN*

OLAY CSABA

Az alábbi dolgozat Carl Schmitt ellenségre vonatkozó megfontolásaiból kiindulva határozza meg az idegen és az ellenség összetartozását és egyben alapvető különbségét. Témánk mindazonáltal nem az idegen kimerítő meghatározása, sokkal inkább az ellenség alapvonása, mely az idegenségben megjelenik: az ellenségpotencialitás domesztikálhatatlansága. Schmitt meghatározása a politikairól elsősorban az ellenség meghatározása miatt releváns politikafilozófiában és a nemzetközi kapcsolatok elméletében: koncepciója értelmében a politikai az ellenségesség potenciális intenzitása. Az alábbi dolgozat tézise a következő: az idegen(ség) az ellenség(esség) domesztikálhatatlan lehetősége, az ellenség pedig a maga részéről az idegen szükségállapota. A tézis alátámasztásához először futó pillantást vetünk a nyelvhasználatra, majd áttekintjük, hogyan határozza meg Schmitt a barát-ellenség megkülönböztetést, végül ellenvetéseket veszünk szemügyre.

A kifejtéshez előzetes pontosítások szükségesek. Először is, a jelen fejtegetések célja nem az idegen és az idegenség démonizálása, hanem annak „realista” megközelítése. Tézisünk nem mossa össze az idegent az ellenséggel. Másodszor, az idegenséget az alábbiakban nem hozzuk összefüggésbe az abszolút alteritás Lévinas-féle elképzelésével, ahogy nem állítjuk viszonyba a sajátban lappangó idegen Derrida- és Foucault-féle koncepciójával sem.¹ Ezzel természetesen kitesszük magunkat az említett perspektívákból megfogalmazható ellenvetéseknek, melynek értelmében az idegenség ártalmatlanított, nem elég radikális fogalmát tartjuk szem előtt. Jelen dolgozat keretei között erre az ellenvetésre nincs módunk kitérni.

Az idegenséget az alábbi dolgozatban az eleve meglévő különbségekből, a pluralitásból következő adottságnak tekintjük. A meglévő különbségekben kiiktathatatlanul benne rejlő intenziválódás lehetősége a döntő pont, mivel ebben jelentkezik egy olyan potenciális dinamika, mely összeköti az idegenséget az ellenség Carl Schmitt adta felfogásával. Gondolkodásának központi

* A dolgozat az OTKA K 120375 számú projektjének támogatásával készült.

¹ Az idegen, idegenség és a más, másság szemantikájának tömör áttekintéséhez ld. Bernhard Waldenfels: „Fremd/Fremdheit” és „Andere/Andersheit/Anderssein”. In: Hans Jörg Sandkühler (Szerk.): *Enzyklopedie Philosophie*. Hamburg, 2010. 745-749., 88-91., valamint részletesebben uő.: *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*. Frankfurt/M., 1997.

ellentéparját, a barát-ellenség megkülönböztetés lényegét ugyanis úgy összegezhethjük, hogy a politikai az ellenségesség potenciális intenzitása. Az e gondolatot kibontó barát-ellenség megkülönböztetés Carl Schmitt gondolkodásának legismertebb és egyik legfontosabb eleme, ugyanakkor Schmitt legközhelyesebben ismert gondolata is, melyet a közéletben gyakran adnak vissza abban a leegyszerűsítő értelemben, hogy politikai törésvonalak háttérbe állítják az elfogulatlanságot és kiegyensúlyozottságot. Már Jacob Taubes gúnyolódik a politikatudományi karrierhez kötelező Schmitt-helyreigazításon², és maga Schmitt is tesz megjegyzést arra, hogy a barát-ellenség megkülönböztetésnek sűrűn születnek inflatorikus olvasatai. Vizsgáljuk meg, hogyan dolgozza ki Schmitt a politikai fogalmát a barát-ellenség megkülönböztetéssel³, és miéért merül fel ebben az idegenség mozzanata.

A politikai gondolkodás hagyománya szokásosan az állam tág fogalmát tekinti elsődlegesnek a politika meghatározásában.⁴ Schmitt már gondolatmenete kiindulópontjában szakít ezzel az elképzeléssel, és az állam előfeltételének nyilvánítja a politikait. Az előfeltétel-vizony értelme ingadozó, mivel egyrészt érthető előfeltételnek is, de konstituáló mozzanatnak is, másrészt nem világos a politikai és az állam kölcsönös egymáshoz rendelése. Állam és a politikai viszonyára nézve Schmitt alapvetően azt állítja, hogy az állam egyfajta döntési kompetencia gyanánt folyamatosan előfeltételezi a politikait, ami az állam összeomlásának szélsőséges, de még nem anarchiát jelentő eseteiben mutatkozik meg legtisztábban. A „normális” viszonyoktól eltérő „kivételes” állapotokban is megmarad egy olyan döntési és mérlegelési instancia, mely Schmitt szerint maga a politikai. Az állam előfeltételeként értett politikai tehát nem jelenti szükségképpen, hogy az állam minden teljesítményében visszavezethető a politikaira, vagy azt, hogy áttetszik annak minden mozzanatán. Szerkezeti párhuzamként felidézhetjük Max Weber ismert meghatározását az államról, melynek értelmében annak megkülönböztető jege a legitim erőszak monopóliuma. Ahogy Webernél az államot nem kimerítően és minden teljesítményében határozza meg az erőszak monopóliuma, ugyanúgy

² Taubes „Ad Carl Schmitt. Gegenstrebiges Fügung”, Berlin, 1987. 76. „Egy demokratikus ábécét kérdeznek ki, és székfoglaló előadásában a politológia minden magántanárának természetesen fenékebe kell rúgnia Carl Schmittet azzal, hogy a barát-ellenség nem a megfelelő kategória. Egy egész tudományt alapoztak itt a probléma elfojtására.”

³ A barát-ellenség megkülönböztetésre nézve mérvadó szöveg a több, jelentősen eltérő kiadásban publikált *A politikai fogalma. Az összetett filológiai helyzet áttekintéséhez* lásd Reinhard Mehring: *Carl Schmitt. Aufstieg und Verfall*. München, 2009.

⁴ Az állam fogalmának kétértelműségéhez ld. Ernst-Wolfgang Böckenförde: *Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie. Antike und Mittelalter*. Tübingen, 2006. 4-6.

Schmitt esetében sem ad a politikai teljes leírást az állam fogalmáról.⁵ Ennek megfelelően a politikai meghatározása a barát-ellenség megkülönböztetés révénarra hivatott, hogy az államot a nem politikai intézményektől elkülönítse, és nem arra, hogy a feladatait kimerítően feltérképezze.⁶

A barát és ellenség megkülönböztetésére vonatkozó *locus classicus* így hangzik:

„A specifikus politikai megkülönböztetés, melyre a politikai cselekvések és motívumok visszavezethetők, a *barát* és *ellenség* megkülönböztetése. Ez egy kritérium értelmében nyújt fogalmi meghatározást, nem kimerítő definícióként vagy a tartalom megjelöléseként. [...] E megkülönböztetés mindenesetre önálló, de nem egy saját új tárgyi terület értelmében, hanem olyan módon, hogy nem alapulhat sem az említett más ellentétek egyikén vagy közülük többön, s nem is vezethető vissza ezekre. [...] A barát és ellenség megkülönböztetésének az az értelme, hogy megjelölje az összekapcsolódás vagy szétválás, az egyesülés vagy felbomlás intenzitásának legvégső fokát.”⁷

Legalább három mozzanat igényel kifejtést ebben a kulcsszuszban: 1. a politikai aterritorialitása, 2. az ellentétek intenziválódása mint barát-ellenség különbség, 3. homogén embercsoportok pluralitása.

Elsőként rögzíthetjük, hogy Schmitt szerint a politikai nem egy sajátos terület több tárgyterület mellett. A politikai *paraziter*: meglévő ellentétekre épül rá, mégpedig oly módon, hogy nincs eleve lehatárolva, mi válhat politikaiá, és mi nem. A politikai jelleg parazita totalitását maga Schmitt is világosan megfogalmazza: „A politikai az emberi élet legkülönbözőbb területeiről, vállalási, gazdasági, erkölcsi vagy más ellentétekből merítheti erejét; nem jelöl meg saját tárgyi területet, hanem csak az emberek egyesülésének és szétválásának *intenzitási fokát*”⁸. Schmitt nem tisztázza, milyen területekre osztható fel az emberi élet egésze, és azt a kérdést sem teszi fel, vannak-e területek,

⁵ Mindkét gondolkodó az erőszak alkalmazásához köti az állam meghatározó sajátosságát. Eltérésük legnyilvánvalóbb vonása, hogy míg Webernél a legitim erőszak elsősorban a belpolitika felől érthető, addig Schmitt a konfliktushelyzetet mind kifelé, mind befelé úgy tartja szem előtt, hogy eközben éppen a pozitív jog által elvi okokból nem szabályozott helyzet érdekli. Weber és Schmitt viszonyához ld. Andreas Kalyvas: *Democracy and the Politics of the Extraordinary. Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt*. Cambridge, 2008; Cs. Kiss Lajos: Egy keresztény Epimétheusz. In. Schmitt: *A politikai fogalma*. 241-286.; Karácsony András: *A jogtudomány teológusa*. Gödöllő – Máriabesnyő 2016. 79-89.

⁶ Günter Figal: Der Intensitätsgrad des Politischen. Carl Schmitts Phänomenologie der Feindschaft. In. uő.: *Für eine Philosophie von Freiheit und Streit*. Stuttgart, 1994. 43.

⁷ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2002. 18-19. Az alábbi értelmezés támaszkodik korábbi tanulmányomra: A politikai fogalma Carl Schmitt és Hannah Arendt gondolkodásában. In. Gedő Éva – Schwendtner Tibor (Szerk.): *Filozófia és nemzetiszocializmus. Értelmezések és kontextusok*. Budapest, 2016. 65-92.

⁸ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. 26.

melyek ellentétei kevésbé hajlamosak intenziválódásra. Bizonyos ellentétek kevésbé tűnnek alkalmasnak arra, hogy tényleges fegyveres konfliktus nőjön ki belőlük, mint például tudományos vagy (nem vallási előírásokba ágyazott) kulináris ellentétek, de még akár a Schmitt által említett esztétikai ellentét sem. Mindenesetre az intenzitás gondolata átvezet a második aspektushoz.

Schmitt 1932-es álláspontja szerint a politikai nem más, mint intenzitásfok, mégpedig különböző területekről származó ellentétekhez kapcsolódó egyesülés és szétválás intenzitásfoka – és valójában ez a barát-ellenség megkülönböztetés értelme. A szöveg 1927-es verziójában még nincs szó intenzitásról: a barát-ellenség szembenállás „valódi lehetősége” alkotja a politikai sajátos alapszembenállását, de a fokozódás, intenziválódás lehetőségének kiemelése nélkül. Alaposabban szemügyre véve azonban azt mondhatjuk, hogy ugyan az intenzitásfok kifejezés nem hangzik el, de a barát-ellenség csoportosulás „valódi lehetősége” megfogalmazást érthetjük úgy, hogy nem már mindig is adott különbségről, sokkal inkább egy dinamikus alakulásfolyamat lehetséges eredményéről van szó.⁹ Jóllehet találunk olyan szöveghelyet, mely a politikai külön terület voltát állítja, már az 1927-es verzióan sem a külön terület a lényege, hanem a más csoportosulásokat felülíró szembenállás. Az 1932-es szöveg már teljes világossággal eloldja a politikait valamiféle önálló területiségről, s a politikai már nem az ellentétek vagy meghatározott ellentétek pusztá létezésének függvénye, hanem az ellentétek kiéleződésének, fokozódásának lehetősége, végső esetben az élet-halál harcig elmenően. Ennélfogva félrevezető az a beállítás, hogy *A politikai fogalma* koncepciójának lényeges előfeltevése a barát-ellenség szembeállításában rejlő „negatív tartalmú antropológia”, ami azt jelentené, hogy az ellenséggé válást pusztán az „ontológiai másság”, az idegenség is megalapozza: „Az ellenségesség (Feindschaft) így a másik létének létszerű tagadása (seinsmässige Negation), aminek a háború csak legszélsőségesebb, s mint ilyen, kivételes megnyilvánulása [...] A politikum definíciója tehát végső alapjait tekintve egy negatív mozzanatra, a másik létének tagadására épül fel.”¹⁰ Ezzel szemben azt kell mondanunk, hogy a különbségek pusztá megléte, intenziválódás nélkül, annak feltétele, hogy bármely emberi lény egyáltalán meghatározott sajátzerűségekkel rendelkezzen, hiszen különben mindenki egyforma példány lenne.

Dolgozatunk tézisére nézve alapvetően fontos hangsúlyozni, hogy az ellenség nem pusztán az idegen, a más, hanem olyan idegen, olyan más, akivel a saját különbsége már elért vagy meghaladott egy bizonyos intenzitásfokot. A

⁹ Ld. Carl Schmitt: *Der Begriff des Politischen* (1927). In: uő: *Positionen und Begriffe. Im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles*. Hamburg, 1940. 67-74., 69.

¹⁰ Ld. Pethő Sándor: *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totális állam felé*. Budapest, 1993. 163.

döntő pont ennél fogva az ellentét intenziválódása, hiszen minden ellentét – legalábbis Schmitt szerint – kiindulópontja lehet egy intenziválódásfolyamatnak, melynek során az eredeti ellentét elveszti „tisztán” vallási, gazdasági, morális stb. jellegét: „A valóságos barát/ellenség-csoportosítás létszerűen olyan erős és mérvadó, hogy a nem-politikai ellentét ugyanabban a pillanatban, amikor ezt a csoportosítást létrehozza, háttérbe szorítja a maga eddigi „tisztán” vallási, „tisztán” gazdasági, „tisztán” kulturális ismérveit és indítékait, s alávetetik az immár politikai helyzet teljesen új és sajátos – és ama „tisztán” vallási vagy „tisztán” gazdasági vagy más „tisztán” kiindulópontból nézve gyakran nagyon következtelen és irracionális – feltételeinek és következményeinek.”¹¹ Megfordítva, ebből az is következik, hogy a politikai, ahogy Schmitt érti, nem rendelkezik lényeggel. Ha minden politikáivá válhat, akkor semmi sem lényegileg politikai.

Ha a barát-ellenség megkülönböztetés lényegét az intenzitásfokban látjuk, akkor kézenfekvően merül fel a kérdés, milyen kritériumok vagy támpontok alapján lehet megállapítani Schmitt szerint az említett intenzitásfok elérését. Két mozzanatot kell ki emelnünk. Egyrészt a barát-ellenség megkülönböztetés leíró tartalmát érdemes a Schmitt fejtegetésében betöltött szerepe felől megragadni. Gondolatmenetében nem a barát vagy az ellenség fenoménje és aspektusainak sokfélesége számít, hanem ennek az ellentétnek egyik izolált mozzanata: „az összekapcsolódás vagy szétválás, az egyesülés vagy felbomlás”. Sem a barát, sem az ellenség fenoménje nem magában véve érdekes tehát Schmitt számára, ezek pusztán metaforái az összekapcsolódásnak és szétválásnak. Élesebben megfogalmazva: barát és ellenség Schmittnél redukálódik az együtt- és különállásra, és magukra a fenoménre vonatkozó minden további állítás utóbbiakból következik.

A másik alapvető nehézség magára a megkülönböztetésre vonatkozik: processzuális vagy rezultatív értelemben kell vennünk a „megkülönböztetést”, azaz inkább egy akaráshoz kapcsolódó döntésről, vagy inkább egy objektív különbség megállapításáról van szó? Más szóval, nem egyértelmű, hogy a barát-ellenség megkülönböztetést mi magunk döntjük-e el vagy úgyszólván „megtörténik” velünk? Günter Figal javaslata szerint tekinthetjük e folyamatot egyfajta hirtelen megmutatózó készenlétnek¹², s a felvetés előnye, hogy választ tud adni arra, miként kerülhet egyaránt az ellenséggyártás gondolata és a magától csak úgy dologként ott heverő ellenség fogalma. Schmitt gondolatát mindenestre érthetjük lényegileg mérlegelő megállapításként, tárgyailag nem kényszerít semmi arra, hogy akaratlagos mozzanatot, az „ellenség akarását” feltételezzük. Ahogy tárgyalási és egyéb dialogi-

¹¹ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. 26.

¹² Günter Figal: *Der Intensitätsgrad des Politischen*. 54.

kus folyamatokban néha jelentkezik egy kikristályosodási pont, úgy lehet a hirtelen kirajzolódó konfliktus beállítását megragadni. Ezzel bizonyos értelemben az ellenségről való döntés akaratoslagos jellegét mérsékeljük: nem önkény, hanem megállapítás, a helyzet helyes megítélése lesz a barát-ellenség viszonyra vonatkozó „döntés” alapvonása.

Végül, harmadszor, az embercsoportok pluralitását kell érintenünk, mégpedig két értelemben. Egyrészt Schmitt a sajátosan politikai csoportosulások lehetőség szerinti szembenállását megszüntethetetlen helyzetnek tekinti, s ennek megfelelően szerinte a politikai világa nem univerzum, hanem „pluriverzum”¹³. A csoportosulások dinamikusan változó, de végső soron megszüntethetetlen pluralitása még nem okozna gondot; viszont Schmitt szerint ezek a csoportok olyan homogenitással rendelkeznek, mely kizárja a csoportok egész emberiségre kiterjedő összekapcsolódását. Az emberiségnek nem lehetséges politikai egysége, mivel az emberiségnek politikai egységként nem lehet ellensége.¹⁴ Ennek felel meg a barát-ellenség megkülönböztetés azon sajátossága is, hogy kifejezetten embercsoportokra, kiváltképpen egy egész népre, nem pedig egyénekre vonatkozik. A politikai meghatározásában, ahogy erre bevezetesként utaltam, Carl Schmitt az ellenséget nyilvánosnak érti: „Az ellenség [...] nem vetélytárs vagy ellenfél általában. Az ellenség nem is magánellenfél, akit ellenszenvézésektől vezérelve gyűlölnék. Az ellenség csupán az embereknek legalább eshetőlegesen, azaz reális lehetőség szerint *harcoló* összessége, amely egy éppen ilyen összességgel áll szemben. Az ellenség kizárólag *nyilvános* ellenség”.¹⁵ Jellemző módon a szöveghely az ellenségről beszél, nem a barátról. A szóban forgó barátság, melynek szintén nyilvánosnak kellene lennie, világosan a háttérben áll.

A barát-ellenség megkülönböztetés eddigi kifejtése világosan mutatja, hogy Schmitt nem azonosítja az idegent és az ellenséget. Az elhatárolás még világosabbá válik néhány, a koncepciót érő kritika fényében. Az egyik alapvető bírálat az ellenségről való döntés mércétlenségét kifogásolja, mondván, a barát-ellenség megkülönböztetésére, pontosabban az ellenség fogalmára nézve nincs objektív mérce.¹⁶ Schmitt maga is sugallja ezt, amikor hangsú-

¹³ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. 36.

¹⁴ Uo. Henning Ottman joggal teszi azt az ellenvetést, hogy ez a megfontolás csak a külső ellenségre vonatkozik, de nem zárja ki, hogy az emberiségnek belső ellensége lehetne. Az emberiségnek nincs más fajú ellensége, de önmaga igen – világállambeli világpolgárháború lehetősége: a világállam kivételes avagy szükségállapota (Ottman 2003. 247.)

¹⁵ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. 20.

¹⁶ Matthias Kaufmann például arra hivatkozik, a „reális lehetőség” nem jól megállapítható, és így végső soron bármilyen különbségre vonatkozatható (1988. 50-51.).

lyozza, hogy az ellenség megállapítása kívülről, a külső megfigyelő perspektívájából nem lehetséges: „A politikai ellenségnek nem szükséges erkölcsileg rossznak, nem szükséges esztétikailag rútnak lennie; nem kell gazdasági versenytársaként fellépnie, és talán akár előnyösnek is tűnhet üzletet kötni vele. Az ellenség éppen a másik, az idegen, és lényegéhez elegendő, hogy *különösen intenzív értelemben egzisztenciálisan valami más és idegen*, úgy hogy szélsőséges esetben konfliktusok lehetségesek vele, melyek nem dönthetők el sem előzetesen meghozott általános normatív szabályozással, sem a konfliktusban „részt nem vevő” és ezért „pártatlan” harmadik ítéletével.”¹⁷ Az, hogy az ellenségnek nem kell bűnösnek, rútnak lennie, azt húzza alá, hogy az ellenség megállapítása nem igazolható általános érvennyel. Még az a szituatív meghatározottság sem feltétel, hogy gazdasági vetélytárs legyen. Schmitt gondolatát érthetjük úgy, hogy a saját identitás komolysága, a veszélyeztettség, melyet valamiféle másság jelent a saját életformára, nem állapítható meg tetszőleges nézőpontból. Az intenzitásra tett utalás azt jelenti, hogy a meghatározott ellentétviszonyról és annak lehetséges eszkalálódásáról van szó, melyre nézve a külső, „higgadt” helyzetfelmérés nem segít. Szigorúan véve ebből következik a harmadik nézőpontjának kizárása. A részvétel olyan viszonyt teremt a situációhoz, melyre a semleges harmadik fél nem lát rá teljesen, ahogy ezt „a saját lét tagadása” fordulat is sugallja. Téves alternatívának tűnik mindazonáltal a teljesen önkényes háború és az objektíve igazolható ellenségnek nyilvánítás – világos például, hogy támaszthatók olyan feltételek a béke megőrzése érdekében, melyekbe nem lehet belenyugodni.

Schmitt az idézett szöveghelyen a mássággal és idegenséggel kapcsolja össze az ellenségességet, mégpedig az egyik érintett fél nézőpontja felől megragadva azt. De ezt nem feltétlenül kell önkénynek tekinteni, mivel a döntés csak kikristályosodási pontja egy lényegileg ingatag helyzetnek. Az értelmezők gyakran bírálják Schmitt-tet azzal, hogy a másság meghatározatlan, kritériumokkal nehezen rögzíthető jellegű, és ebben az összefüggésben szokták emlegetni Schmitt nacionalizmusát, etnicizáló attitűdjét is. Ugyanakkor sokkal kevesebb figyelmet kap a „szélsőséges esetben” kitétel. A szélsőséges eset összetartozik az egzisztenciálisan intenzív idegenséggel, ami megfordítva azt jelenti, hogy a normál esetben az egzisztenciális mássággal és idegenséggel nehézségek nélkül együtt lehet működni. Domesztikált másságviszonyoknak nevezhetjük a normál helyzetet, melyhez képest a „szélsőséges eset” annak felbomlása lenne.

Gedő Éva kétértelműségről beszél (Egzisztencia és normativitás. Megjegyzések Schmitt politikumfogalmához. *Világosság*, 2010. Ősz, 91-100.).

¹⁷ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. 19. (kiemelés tőlem).

Egészen általánosan szólva, minden identitás lényegileg kontrasztív jellegének tézisémet megtaláljuk több szerzőnél.¹⁸ Erős olvasatban a tézis azt jelentené, hogy identitást másság vagy mássággal való találkozás hoz létre; gyengébb olvasatban azt mondja ki, hogy a mássággal való találkozás alkalmat ad az identitás tematizálására ad. A részletes kifejtés lehetősége nélkül szeretnénk jelezni, hogy az ellentétek nem *kialakítják*, hanem *megvilágítják* az identitást, azaz a másság nem létrehozza, hanem kiemeli azt, ami saját. A nemzeti identitás szituatív jellege alapján véve szintén a kontraszthelyzet variációja. Az ellentét mássága révén kiemeli azt, ami a másság nélkül magától értetődő módon esetleg fel se tűnik, de mindenképpen hajlamos háttérben maradni.¹⁹

Összegezve elmondhatjuk, hogy Carl Schmitt a politikai meghatározása során kellően világos különbséget tesz az idegen és az ellenség között. Az idegenségben potenciálisan megjelenik az ellenség, mégpedig kiiktathatatlannal. Ez abból következik, hogy Schmitt koncepciója értelmében az ellenségesség nem az idegenség ténye, hanem egy intenzitási fokának meghaladása. Jóllehet nincs arra nézve szituációfüggetlen mérce, milyen intenzitású idegenség válik ellenségességgé, a kettő különbségét rögzíti az intenzitási fok: az ellenség az idegen szükségállapota. Schmitt megközelítésének hozadéka az ellenségesség realiztikus megközelítése, mely különösen a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok terén meggyőző, ahogy azt a nemzetközi kapcsolatok „realista” (Hans J. Morgenthau) és „neorealista” iskolái (John Mearsheimer, Kenneth Waltz) mutatják.

¹⁸ Bernhard Waldenfels: *Topographie des Fremden*, 145.; Ulrich Thiele: „Der Feind ist unsere eigene Frage als gestalt”. Zur Problematik negativistischer Identitätskonstruktionen. In: Rüdiger Voigt (Szerk.): *Freund-Feind-Denken. Carl Schmitts Kategorie des Politischen*. Stuttgart 2011. 151-172. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint az ellenség az elhatárolódás ellenpólusa, és ennyiben a saját identitás lehetőségének feltétele: „Az ellenség ugyanis konstitutív módon (bár mint valamiféle konstitutív „kívül”) éppen a határképzés vagy formateremtés instanciájaként járul hozzá minden politikai (állami) identitás felépüléséhez. Az ellenség mindenfajta saját létfeltétele, és éppen emiatt [...] bizonyos értelemben egyáltalán nem tekinthető pusztán idegennel.” (Kulcsár-Szabó Zoltán: *Döntés, reprezentáció, ellenség*. Carl Schmitt. In. uő.: *A gondolkodás háborúja. Töredékek az erőszakos diskurzusok 20. századi történetéből*. Budapest, 2014. 51-93., 83.) A megjegyzés mutatja, hogy az ellenséget Kulcsár-Szabó szerint is lehet *pusztán* tényleges másságként érteni, ami viszont még nélkülözi az intenziválódás Schmitt szerint ellenségképző mozzanatát. Az idegen idegensége, a másik mássága lehet szükséges ahhoz, hogy a saját meghatározott legyen; de ellenségnek nem kell lennie.

¹⁹ Ld. ehhez Olay Csaba: *Implicit regionális és explicit nemzeti identitás*. In: Hörcher Ferenc, Lajtai Mátyás, Mester Béla (Szerk.): *Nemzet, faj, kultúra: A hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Budapest, 2016. 28-57.